

XIV Привиди

Осінь у Києві — це примхлива вигадка естетів, бо ти відчуваєш, що живеш лише в красвидах сезаністів, а не в звичайному, реальному місті. Що може бути кращого за Київ, з його чудовими вулицями, парками й будівлями? Тим, хто кохається на старовині й пейзажах, це місто є фантастичний скарб, фантастичніший за скарби Мазепи.

Це місто має таку барвисту історію, якої, мабуть, не мало жадне місто в світі. Його історія насичена війнами, руїною й будівництвом. Примхливий витвір старовинного ювеліра не міг би бути кращий за це місто. І ніяка вигадка романіста не могла б вигадати подій, що їх пережив Київ.

Пам'ятники старовини аж надто цікаво переплелися в ньому з новими винаходами й фабриками. Вигляд фанікулера на Володимирській гірці зовсім не заважає вигляду Андріївської церкви, і димарі фабрик зовсім не порушують вечірньої гармонії огнів Подолу. Навпаки, трамвай, що мчить Хрещатим яром, і суворий Арсенал, що підступив до стрункої дзвіниці й мережаних верхівок Лаври, лише поглиблюють екзотику й романтику Києва.

На тлі облудливого вечора, що пронизаний електричними кру-[в оригіналі пропущено текст — *Ред.*] часних галасливих вулиць старанно сперечається металевий голос радіо, що передає фокстрот, з голосами лірників і кобзарів, які співають пісень про Морозенка й Байду. Тінь святково вдягнутого в коштовний жупан козака, що вийшов із пісні, гуляє вулицями й зачаровано слухає металеві радіоповідомлення про революції і страйки робітників.

Справжній киянин відчуває себе нещасним вигнанцем у будь-якому іншому найкращому місті.

Стефан Бойко, хоч і не був художник і не був аматор старовини, дуже любив Київ. Після всіх бурхливих подій громадянської війни, Бойко все ж таки спинився в Києві і працював тут на відповідальній роботі. Місто, за своєю історичною традицією, після війни й руїн знову захопилося будівництвом.

Революціонерам і після громадянської війни знайшлася робота. Треба було поліпшувати господарство, будувати й змащинувати Україну, боротися з рештками тенденцій колонізаторів і підвищувати свідомість мас.

Безліч нових обов'язків, нових ідей і завдань наповнювали Бойкові дні.

Хвилинами відпочинку, або в коротких перервах між роботою, Бойко часто відчував на собі тягар спогадів про минулі зустрічі й знайомства. Осінь, що позолотила листя каштанів, вкрила рудуватими черепками стежки парків і тротуари вулиць, збудила в нього нові бажання, що їх принесла мирна робота й насичений творчими переживаннями спокійний час. Бойко тепер мав час і на особисте.

Заводи й фабрики, що посіли околиці міста, старанно пропускали крізь колеса машин свій робочий день. Після роботи відбувалися збори й мітинги, де обговорювали й обмірковували все, що входило в життя країни. На одні з таких зборів Бойко їхав трамваєм вздовж Шевченківського бульвару, що простягнувся геть з одного кінця міста в другий.

Під ритмічне похитування вагону, Бойко обмірковував зміст своєї доповіді й навіть трохи хвилювався, боючись, що щонебудь пропустить, або щонебудь у доповіді буде невдале.

На базарній площі вагон спинився, галаслива й рухлива публіка почала займати місця й перетяла Бойкові стрункий плин думок, що він їх мав зараз оголосити на зборах. Трохи незадоволений з цього, Бойко поглянув у вікно вагону.

Його байдужий погляд чомусь спинився на постаті жінки, що стояла спиною до нього в базарній юрбі. Деякий час погляд Бойка байдуже фіксував постать цієї жінки, але раптом в ньому

спалахнув вогник приємного здивовання,

— Не може бути! — прошепотів Бойко, і аж підвівся з місця.

Не могло бути ніяких сумнівів. Це була добре знайома йому постать Жанни. Бойко швидко вийшов з вагону, що вже рушив далі. У Бойка ще був час, він міг іншим вагоном вчасно прибути на заводські збори.

Він був схвильований, адже він так давно не бачив Жанни. Минуло стільки часу й відбулося стільки подій, і за весь цей час він жадного разу не бачив її. Останній спогад, що зв'язував його з нею, був чудовий вечір над Невою в Петрограді. Якесь тьмяне почуття ще й досі приваблювало його до неї.

Жінка, що її постать він бачив у натовпі, безперечно була Жанна. Він, не вагаючись, знову відшукав її у натовпі. Вона стояла до нього спиною.

— Жанно! — несамохіть промовив Бойко й підійшов до неї.

Жінка поволі обернулася і байдуже подивилась на Бойка. Він же приголомшено застиг у своєму останньому радісному рухові.

Це була зовсім не Жанна.

Це була облудлива подібність. Обличчя жінки було пом'яте й загрубіле, з рештками деформованих рис минулої аристократичності. Це була якась колишня аристократка або інтелігентка, що лишилась після революційних переворотів. Це була аристократка, яка торгувала старим дрантям, що лишилось їй у спадщину з часів панування. Це була сучасна інтелігентка-торговка, ханжа з презирливо стиснутими, висохлими й збляклими вустами.

Жінка простягнула Бойкові срібний портсигар, гадаючи, що він цікавиться її барахлом.

— Це закордонний! — велично промовила вона.

Приголомшений цією несподіванкою, Бойко мовчки повернувся і пішов назад до трамвайної зупинки.

Він був страшенно роздратований на себе. Яке безглуздя, яка дурна фантазія! Двійник, привид Жанни!..

Бойко важко замислився.

"Невже його Жанна могла стати такою?.."

Робочий день у Києві спокійний. В ньому нема столичної метушні. Рух на вулицях повільний. Люди йдуть повагом, не поспішаючи. Проїде автомобіль або трамвай, важко прогукане автобус, але в їхньому рухові якась розмірена пляновість.

Установи працюють зосередковано й тихо, хатні революції й чвари, що відбуваються в них, не виходять за межі стін.

Бог головбух і бог начканц засідають серед соннів рахівників, конторників і друкарниць, віддаючи непохитні накази. Шарудять папери, цокають рахівниці й скриплять пера, а за вікнами ясним соняшним днем посміхається осінь, що її заносить до свого бальянсу лише рахівник — історія.

Контори трестів пухнуть од цифр і арміями чисел командує Держплан. Робота є, роботи багато й революція не зупиняє своєї ходи.

Кожний рахівник — боєць й кожна друкарниця — маркитанка у величезній армії, що йде в похід за добробут країни.

Стефан Бойко інакше й не сприймає це все, як боротьбу за дальший хід революції.

Ось він іде Хрещатиком, міцно тримаючи під пахвою портфель. Він обмірковує важливу справу, що має розв'язати її з головою одного з трестів. Тисячі думок наповняють його мозок і він майже зовсім не помічає вітрин, вивісок, людей і візників, йому ніколи, він заклопотаний працею, а день урешті такий малий, що не вмістишся в ньому навіть з одним портфелем.

Бойко непомітно для себе підходить до будинку треста й, не зупиняючись, підіймається

сходами на третій поверх. Лише тут охоплює його задишка й він помічає, що стоїть біля входу до контори.

Трохи віддихавшись, він входить до приміщення. Перед ним відкривається знайома йому картина. В кімнаті, наповненій столами й шафами, низько схилилися люди над паперами й товстими книгами. Відвідувачі вештаються в коритарах і розмовляють тихо, боючись голосною розмовою порушити хід праці. Ось у кутку конторниці нишком фліртує з рахівником чи діловодом і лише несподіваний дзвоник телефону втручається в інтимну таємницю їхньої розмови.

Все це таке знайоме, що Бойко вже не помічає деталей. Просто це все контора-машина, що перетравлює цифри, листи, протоколи, папери.

Проходячи повз кімнати різноманітних відділів, Бойко несамохіть подивився в розчинені двері одної з них.

Сховавшись за великим "Ундервудом", там сиділа друкарниця і переписувала папери. Бойкові раптово впала в очі її стрижена, руда зачіска. Мідяне, кучеряве волосся розсипалось над машинкою.

Напрочуд знайома зачіска і лінія голови затримали Бойка. "Це голова Жанни, — подумав Бойко, — її плечі. Невже це вона?"

Він зайшов до кімнати. Машиністка одірвалась од машинки й подивилась на нього. Розчарування знову наповнило Бойка.

Це була зовсім не Жанна.

Це була друкарниця, панночка з установи, принада сантиментального зава. Червоні пофарбовані вуста, напудрований носик і очі з підведеними віями. Бездушна й порожня істота в коротенькій спідничці й лякованих черевичках. Неприємний витвір закордонної моди, що поруч з ним новенький закордонний Ундервуд був напосеним раціональною красою й будівничим змістом. Це була традиційна панночка контори, представниця частини суспільства, що для нього ані новий побут, ані будівництво не були стимулом до зміни психіки.

— Де кабінет голови? — спитав Бойко.

— Там! — махнула рукою у простір друкарниця, витягла з ридикуля пудру й почала старанно пудрувати свій нехитрий носик.

Бойко відійшов од неї. Дивне почуття образи за людину охопило його. Бездушна машинка, що не може мислити, сплелася йому в уяві з друкарницею й з мідним кучерявим волоссям Жанни. "Невже його Жанна могла бути такою ж?.."

Увечері, коли Київ починає згадувати свою старовину піснями кобзарів, юрби людей, що відпочивають од денної роботи, наповнюють вулиці.

На майдані перед Софією, що в вечірньому присмерку туманіє маревом давнини, Богдан Хмельницький на своєму баскому скакуні провадить гарячий мітинг з тіннями козацьких полків. І чути, як тихо гудуть мідяними голосами дзвони, що їх розгойдує невидима рука вітру.

Часто молодь наповнює стрункими лавами цей майдан, і тоді шум прапорів, що ними грає вітер, бадьорі марші оркестрів і крики величезної юрби тривожать тихий вечір і вікову урочистість Софії. Молодь запалює ракети й різнобарвні вогні з вибухами й рвучким шипінням прорізають небо, на мить освітлюючи золоті бані веж і розсипаючись снопами іскор. Так молодь висловлює свій безтурботний протест проти темряви, що заховалась у вітварях церков і проти гнусавих попівських голосів, що пацюковим вереском просотується крізь щілини середньовічних стін.

Ракети бомбардують собор і, коли молодь стомлюється від свого завзяття, бадьорости й веселощів, коли остання ракета вогневим гейзером розбризкається серед високих хрестів собору, на дзвіницю вилазить вкрай роздратований мніх і починає розгойдувати важке бовкало найбільшого дзвону.

І перший удар дзвону звучить, як вибух гармати, він вібрує й гуде віковим стогоном. В руках

роздратованого мніха голос дзвону заглушає галас на майдані, і трохи здивована й вражена молодь деякий час тривожно прислухається до голосу віків.

Бойко любив такими вечорами блукати по вулицях міста й дивитись на те, як змагається молода сучасність із старою минувиною.

Удари барабанів, марші оркестрів, бадьорі вигуки і чітка хода струнких лав молоді наповнювали його життєрадістю й зухвалим завзяттям, як будь-якого з цих хлопців, що несли смолоскипи й вигукували здоровими голосами.

Бойко зупинився край тротуару й став дивитись на лави молоді, що проходила вулицею. Він ненароком поглянув праворуч од себе й помітив, що близько нього стоїть розкішно вдягнена жінка, у шовковій сукні, у наймоднішому капелюсі й з низкою перлів на шиї.

Постать жінки дуже нагадувала міцну, здорову постать Жанни. Знайомі пахощі, що раніше так зворушували Бойка, линули від неї.

Бойко затремтів од несподіванки. Звиклий до того, що Жанна завжди добре одягалась, Бойко ані крихти не сумнівався, що це вона. Він уже хотів заговорити з нею, коли жінка сама поглянула на нього.

Ні, це не була Жанна.

Скам'янілий Бойко, що вчасно стримав себе від необережних слів, розчаровано дивився на цю жінку. Вона напрочуд була подібна до Жанни, але разом з тим в ній було безліч рис, що заперечували цю подібність.

Це була закохана в себе й у свій добробут дама. Вульгарний вираз тупого обличчя викривав у ній представницю нової буржуазії. Некультурне й хамське єство дуже помітно випирало з зовнішнього лоску. Презирлива, одгодована дебелисть кричала про її хамське походження. Крамарську вдачу ніяк не могла заховати так легко набута коштовною сукнею удавана аристократичність. Це була аристократичність з королівської псарні. Ця жінка у свідомій людині могла викликати лише роздратування.

Бойко іронічно посміхнувся, дивлячись на зусилля цієї жінки зробити шляхетний рух. Так в оперетках утриманки відповідальних шахраїв і розтратників грають графинь.

Бойко одвернувся від цієї жінки й мрійливо задивився на рухливу масу молоді.

"Чи могла Жанна Барк стати такою?.."

Задушний вечір був насичений галасом і гарячими тілами людей. Похід молоді поволі посувався до площі біля Софії, де мав відбутися карнавал з черговим ракетним бомбардуванням.

В лавах повагом проїздили вантажні автомобілі, наповнені хлопцями й дівчатами в карнавальних машкарах.

Якийсь хлопець, що одяг чалму й опереткову бороду арабського шейха, весь час своїми дотепами смішив юрбу. На одному з автомобілів на голій дошці сидів капіталіст у блискучому циліндрі й задоволено перебирав пальцями на гомеричному череві. Розкуйовджений мніх, весело посміхаючись молодим обличчям з-під сивої бороди, величезним хрестом хрестив юрбу. Якась старушенція, що стояла близько Бойка, почала сердито відпльовуватись, але коли вона побачила сміхотворного рабина в довгих пейсах і чорній ярмулці, що танцював на площадці грузовика, заклавши великі пальці рук за підтяжки, то вже зовсім задоволене посміхнулась.

Бойко з великою охотою спостерігав всі ці сценки. Задушливий вечір викликав у нього спрагу. Він оглянувся й побачив поблизу пивницю. Двері пивниці були відчинені й фокстротну музику, що виривалася звідти, одразу приглушували войовничі звуки сурм, бій барабанів і крики молоді.

Стефан зайшов до пивниці й замовив пляшку пива. У пивниці було накурено й неприємно. Сувої тютюнового курева висіли в повітрі й неприємні пахощі алькогольного перегару забивали подих.

У пивниці було п'яно й галасливо. Розплескуючи пиво на брудні столики, відвідувачі розважались.

У себе за спиною Бойко почув веселий, голосний сміх жінки. Цей сміх був такий знайомий, що Бойко аж зіщулився й примружив очі. Це безперечно був сміх Жанни. Так сміялася вона завжди з дотепів Муславського. Бойко прислухався до цього сміху і йому в уяві вставала постать Жанни, веселої, розумної дівчини, що була витвором його почуттів. Він навіть боявся обернутись, щоб не порушити того зачарування, що охоплювало його від звуків цього веселого й здорового сміху. Він також боявся, що його знову чекає розчарування. Але сміх жінки за спиною Бойка так принадно звучав для нього, що він несамохіть обернувся.

Здивовання його було неймовірне.

Це була вона — Жанна Барк. Жанна.

Вона сиділа в компанії п'яних чоловіків і весело сміялась од якихось п'яних брутальних дотепів. У неї був розхристаний, п'яний вигляд проститутки.

Бойко завмер од несподіванки й жаху. Йому помутніло в очах і він не бачив нічого, крім її обличчя, що цинічно сміялось, розплескуючи сміх, як гірке пиво. Бойко взяв до рук свої нерви й став оглядати цю жінку. Безперечно це була ще молода проститутка, але вже з помітними тінями й плямами венеричної хвороби.

Гіркота й образа охопили Бойка, йому стало до болю прикро, що він знову помилився. Недопивши пива й розплатившись з кельнером, він негайно вийшов з пивної. Йому було образливо, що якусь повію він прийняв за Жанну.

На вулиці задушний вечір після пивної здався йому прохолодним і свіжим, як кринична вода. Він вільно дихнув свіжим повітрям й одмахнувся від настирливих думок.

"Ні, його Жанна не може бути такою!,"

Бойко пішов вулицею в напрямку до площі, куди посувались веселі лави молоді. Його знову охопив бадьорим почуттям цей вечір, марші оркестрів і бій барабанів. І він несамохіть ішов у ногу з лавами, під ритмічні такти пісень і музики.

Раптом хтось несподівано потяг його за рукав.

Бойко оглянувся й радісна посмішка запалала йому на обличчі. Перед ним стояла струнка сімнадцятилітня дівчина й дивилась на нього веселими блискучими очима. Це була знайома йому комсомолка, в червоній хусточці й з такими блискучими очима, що, дивлячись в них, хотілось радісно сміятись і голосно гукати, як гукають ці молоді хлопці, що йдуть у лавах.

— Ходіте разом з нами! — потягнула вона Бойка в лави молоді.

Бойко весело приєднався до лав і як будь-який хлопчак співав пісень й голосно перегукувався з карнавальними шейхами й капіталістами.

Війна, що принесла одні розчарування й голодне животіння поколінню його вимушених західніх ворогів, принесла йому революцію, яку він допоміг довести до кінця, творчу працю, блискучі очі цієї дівчинки й другу молодість.